УДК 947.6«1944/1955»

Н.К. Юргевіч

Культурна-асветная работа ў беларускай вёсцы ў сярэдзіне 1940-х – пачатку 1950-х гг.

Вялікая Айчынная вайна нанесла значны ўрон установам культуры і адукацыі Беларусі. За ваенныя гады ворагі знішчылі ў рэспубліцы 8825 (з 12294) школ, усе навукова-даследчыя цэнтры, АН БССР, 219 бібліятэк, 5425 музеяў, тэатраў і клубаў, 2651 дзіцячую ўстанову [1]. Асаблівыя разбурэнні адбыліся ва ўсходніх абласцях БССР. Беларуская вёска пасля вайны фактычна паўставала з руін: у Лельчыцкім раёне з 6 тыс. дамоў калгаснікаў, грамадскіх арганізацый і культурных устаноў засталося толькі 32 будынкі, у Асвейскім – з 3540 – 8, у Суражскім – з 8670 – 577 будынкаў. Такое становішча было ў Расонскім і Акцябрскім раёнах БССР [2]. Таму адразу пасля выгнання нямецка-фашысцкіх захопнікаў вялікая ўвага надавалася аднаўленню разбураных вайной культурна-асветных устаноў і наладжванню іх работы.

Праграма аднаўлення культуры сяла знайшла сваё адлюстраванне ў чацвёртым пяцігадовым плане развіцця народнай гаспадаркі краіны на 1946–1950 гг. [2, арк. 246–319]. У вобласці культурнага будаўніцтва ў вёсцы патрабавалася вырашыць складаныя задачы: аднавіць і пашырыць сетку аб'ектаў культуры, выпусціць неабходныя для іх працы абсталяванне і інвентар, падрыхтаваць кадры культасветработнікаў, наладзіць культурна-асветную работу. Хаты-чытальні, клубы і бібліятэкі ў вёсцы разглядаліся як важны накірунак ідэалагічнай работы. Сваёй дзейнасцю яны дапамагалі партыі ў рэалізацыі аднаўленчых задач,

садзейнічалі патрыятычнаму выхаванню моладзі, разумнай арганізацыі яе вольнага часу. У 1945 г. з мэтай умацавання кіраўніцтва культурна-асветнай работы пры СНК БССР на правах рэспубліканскага наркамата быў створаны Камітэт па справах культурна-асветных устаноў. Пры абласных і гарадскіх выканкамах дэпутатаў працоўных стваралiся аддзелы, а пры раённых выканкамах зацвярджаўся штат інспектараў па культурна-асветнай рабоце.

У першыя пасляваенныя гады з-за вялізных разбурэнняў і недастатковага фінансавання развіццё культурна-асветнай работы ў сельскай мясцовасці вельмі тармазілася. Як сведчаць архіўныя дакументы, на гэта ўплываў шэраг прычын: адсутнічалі кваліфікаваныя кадры, мала ўвагі ўдзялялася фінансаванню, не хапала будынкаў і памяшканняў і г.д. У лепшым выпадку культустановы знаходзіліся ў сялянскай хаце ці разам з сельсаветам. Да прыкладу, у 1948 г. у Маладзечанскай вобласці з 210 хат-чытален 128 не мелі сваіх памяшканняў, размяшчаліся ў сельсаветах і прыстасаваных сялянскіх хатах [3].

У мэтах шырокага разгортвання палітмасавай работы на сяле і актывізацыі культурнага жыцця калгаснага сялянства, паміж культасветустановамі было арганізавана штогадовае сацыялістычнае спаборніцтва, якое садзейнічала ўладкаванню аб'ектаў культуры, вызваленню для іх уласных памяшканняў, іх рамонту і забеспячэнню палівам. У 1946–1947 гг. Савет Міністраў БССР і ЦК КП(б)Б зацвердзілі палажэнне аб пераходным Чырвоным сцягу і аб устанаўленні грамат і грашовых прэмій для пераможцаў у сацыялістычным спаборніцтве сярод клубных устаноў, бібліятэк і калектываў мастацкай самадзейнасці рэспублікі. Вынікі спаборніцтва павінны былі падводзіцца штоквартальна. Умовамі спаборніцтва прадугледжвалася выдзяляць грашовыя прэміі на індывідуальнае прэміраванне работнікаў (50–60%) і фінансаванне мерапрыемстваў па паляпшэнні культурна-вытворчых умоў для работы клубных устаноў або бібліятэк [3, арк. 492]. Архіўныя дакументы сведчаць, што сацыялістычнае спаборніцтва давала пэўныя вынікі. Нягледзячы на складанасці аднаўленчага перыяду, да сярэдзіны 50-х гадоў сетка культурна-асветных устаноў пераўзышла даваенную. Калі ў 1940 г. у сельскай мясцовасці БССР дзейнічала 3527 клубных устаноў, то ў 1950 г. іх было 4160 [4].

Матэрыяльная база ўстаноў культуры аднаўлялася і развівалася і праз выдаткаванне грошай сельскімі і пасялковымі Саветамі, культфондамі калгасаў і саўгасаў. Праўда, неабходна адзначыць, што ў пасляваеннай дзяржаўнай палітыцы ў адносінах да вясковай культуры дзейнічаў рэшткавы падыход да выдзялення матэрыяльных сродкаў, якія накіроўваліся, галоўным чынам, на развіццё цяжкай і, асабліва, абароннай прамысловасці. На культурнае будаўніцтва і культурна-масавую работу ў сельскай мясцовасці штогод асігноўвалася толькі каля 6–7 млн. рублёў, што, безумоўна, было недастатковым [4, арк. 196]. Колькі прыкладаў: загадчык Віцебскага абласнога аддзела культасветработы ў адной са справаздач адзначыў, што ў 1949 г. на 239 хат-чытален было асігнавана ўсяго 10 тыс. руб. (па сутнасці, іх хапіла на аднаўленне толькі адной хаты-чытальні, хаця ў той час хуткага рамонту патрабавалі 37 хат-чытален) [3, воп. 1, с. 20, арк. 49].

З другога боку, сельсаветы часта затрымлівалі грашовыя сродкі для культустаноў альбо расходавалі іх на іншыя мэты. У 1953 г. шмат якія культустановы Гомельскай вобласці, напрыклад, Забабаўская хата-чытальня Буда-Кашалёўскага раёна і інш., не змаглі набыць літаратуру і перыядычныя выданні па той прычыне, што сельсаветы не выдзелілі грошы, хаця гэтыя сродкі былі запланаваны для выдзялення сесіямі раённых Саветаў народных дэпутатаў [5].

Архіўныя дакументы дазваляюць зрабіць выснову, што пасля Вялікай Айчыннай вайны патрабаванні да культурна-асветнай работы ў сельскай

мясцовасці заставаліся дастаткова высокімі. Быў узяты курс на паступовае пераўтварэнне хат-чытален у сельскія і калгасныя клубы. Праўда, такая рэарганізацыя вялася вельмі маруднымі тэмпамі. Напрыклад, у Магілёўскай вобласці ў 1952 г. па плане калгасы павінны былі пабудаваць 40 клубаў, а здалі ў эксплуатацыю толькі 26 [6]. У гэтых умовах вялікае значэнне меў рух калгаснікаў, рабочых саўгасаў і МТС, сельскай інтэлігенцыі за ўзвядзенне хат-чытален, бібліятэк, клубаў і дамоў культуры метадам народнай будоўлі.

Важнейшай задачай культурнага будаўніцтва ў пасляваеннай вёсцы было забеспячэнне культасветустаноў кадрамі кваліфікаваных работнікаў. Вывучэнне дакументаў паказвае, што шмат якія з іх не працавалі менавіта з-за адсутнасці работнікаў. Да таго ж, у першыя пасляваенныя гады большасць з іх не мела спачатку не толькі спецыяльнай падрыхтоўкі, але і агульнай сярэдняй адукацыі. Напрыклад, са 180 загадчыкаў хат-чытален Брэсцкай вобласці ў 1945 г. толькі 6 чалавек мелі сярэднюю, астатнія незакончаную сярэднюю ці нават пачатковую адукацыю [2, с. 196, арк. 32]. Органамі кіравання прымаліся неабходныя меры па накіраванні здольнай моладзі на вучобу ў вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя ўстановы культуры і бібліятэчнай справы, у тым ліку ў такія, як Усесаюзны інстытут павышэння кваліфікацыі кіруючых палітасветработнікаў, Маскоўскі і Ленінградскі бібліятэчныя інстытуты, культасветвучылішчы ў гг. Магілёве і Гродне. Аднак – сведчаць дакументы – план набора студэнтаў выконваўся не заўсёды і не ў поўным аб'ёме. Напрыклад, у Віцебскай вобласці як у 1945–1946 гг., так і ў 1946–1947 гг. не быў выкананы план пасылкі моладзі нават на завочнае навучанне: замест 318 чалавек было накіравана на вучобу толькі 118. Нельга не адзначыць і тое, што на эфектыўнасць навучання ўплывалі дрэннае забеспячэнне ўстаноў падручнікамі і метадычнымі дапаможнікамі, цяжкае матэрыяльнае становішча культработнікаў [3, воп. 1, с. 14, арк. 45]. Таму галоўнай масавай формай падрыхтоўкі культработнікаў БССР пасля вайны была курсавая сістэма (галоўным чынам, кароткія семінары).

Як сведчаць дакументы, вельмі вострым пытаннем была выплата заработнай платы загадчыкам культасветустаноў. Сельсаветы і райана часта затрымлівалі яе на 5–11 месяцаў. У 1945 г., напрыклад, Кабішчанская хата-чытальня Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці стала вядомай як пераможца сацыялістычнага спаборніцтва, але яе загадчыца Л.Д. Лапо зарплату не атрымоўвала на працягу некалькіх месяцаў [3, арк. 189]. Непадрыхтаванасць да працы многіх культработнікаў, нізкая заработная плата, адсутнасць картак на хлеб, прамтавары, нездавальняючыя жыллёва-бытавыя ўмовы жыцця – усё гэта выклікала хуткую змену кадраў, адмоўна адбівалася на іх працы. За 1947 г. у Слаўгарадскім раёне Магілёўскай вобласці змяніліся 4 інспектары райаддзела, а ў хатах-чытальнях на працягу года – па 2–3 работніка. Як адзначаецца ў архіўных дакументах, на працу ў культасветустановы іншы раз назначаліся выпадковыя асобы, якія нават не ведалі, у чым заключаюцца іх абавязкі [6, ф. 805, воп. 2, с. 17, арк. 140]. Праблема прыцягнення і падрыхтоўкі вопытных кваліфікаваных кадраў для культасветработы актуальнай заставалася даволі доўга.

Як адзначаюць справаздачы сельскіх культработнікаў, наведванні вяскоўцамі культурна-асветных ўстаноў былі нізкімі. Каб прыцягнуць вясковую моладзь да палітыка-масавай работы, лекцыі і даклады праводзілі перад танцамі і масавымі гульнямі [7]. Занятасць цэлы дзень на працы ў калгасе і ў дамашняй гаспадарцы перашкаджала вяскоўцам займацца іншымі справамі. Былі і іншыя прычыны ігнаравання культасветустаноў. Па ўспамінах Т.А. Захарчук, загадчыцы Паршавіцкай хаты-чытальні Пінскага раёна Пінскай вобласці, у 1945–1946 гг. «людзі абыходзілі сельсавет, таму што баяліся то

вывазу, то канфіскацыі, то яшчэ якога «хапуна», «толькі адзін стары калі-некалі заходзіў пачытаць газеты і ўсё сварыўся з загадчыцай і яе сяброўкамі, якія рэдка, але ж бавілі час у хаце-чытальні, асабліва, калі былі рэлігійныя святы і дома не было работы» [8]. У архіўных дакументах адзначаюцца і станоўчыя прыклады. Вельмі добрая праца хаты-чытальні ў в. Чарнаручча Лёзненскага раёна Віцебскай вобласці тлумачылася інспектарам Віцебскага аблана наступным: па-першае, ініцыятыўнай, «жаждущей» усяго новага камсамолкай, па-другое, сельсавет па-гаспадарску адносіўся да яе пажаданняў, па-трэцяе, дзейнасцю моцнага актыву сельскай інтэлігенцыі [3, арк. 26].

У чэрвені 1946 г. Камітэт па справах культурна-асветных устаноў пры Савеце Міністраў РСФСР распрацаваў «Положение о государственном сельском клубе» пры сельскім савеце (яно распаўсюджвалася і на іншыя саюзныя рэспублікі), дзе быў пералічаны шэраг мерапрыемстваў на год, якія павінны былі праводзіць культасветработнікі: тлумачэнне палітычных з'яў і падзей, палітычная і навукова-практычная прапаганда, кансультацыі па пытаннях эканомікі, правядзенне выбараў у Вярхоўны Савет СССР і мясцовыя саветы, удзел у святах і інш. [9]. Таму адпаведна на першае месца ў дзейнасці культустаноў ставілася прапаганда палітычных і навуковых ведаў, у той час праблемам гуманітарнага і эстэтычнага выхавання сельскіх жыхароў увагі ўдзялялася недастаткова.

Прааналізаваўшы архіўныя дакументы, можна зрабіць выснову, што ў культасветустановах асноўная праца вялася ў зімовы перыяд, а ў час правядзення палявых і іншых работ агітацыйна-растлумачальная работа культасветустаноў пераносілася непасрэдна ў поле ці на ферму. Лепшых поспехаў у працы дабіваліся тыя культасветустановы, у якіх было шырокае кола актывістаў. Прывядзём такія прыклады. У 1947 г. загадчыкі Верабушскай хаты-чытальні гр. Чудакова, Кушлянскай – гр. Заянкоўская, Данюшэўскай – гр. Токман і актывісты Смаргонскага раёна Мінскай вобласці ў перыяд хлебанарыхтоўчай кампаніі арганізавалі чырвоныя абозы з хлебам па 100–150 падвод кожная. У хатах-чытальнях у гэты перыяд працавалі 190 сталоў даведак, якія далі сялянам тлумачэнні на 2173 пытанні, правялі 2748 гутарак з ахопам насельніцтва 12925 чалавек [7, ф. 4629, воп. 3, с. 42, арк. 49]. Але і на гэтым накірунку назіраліся «цікавыя» перагібы – ацэнка працы культасветустаноў часта вялася па прыкметах: справіўся калгас ці саўгас з нарыхтоўкай сельгаспрадуктаў ці не. Калі справіўся, значыць культасветустановы спрацавалі добра, і наадварот. Такія прыклады зафіксаваны вясной 1946 г. у Бешанковіцкім раёне Віцебскай вобласці, дзе адставанне раёна па выкананні плана вясенняй сяўбы (на 11 месцы ў вобласці) і па выкананні планаў малакапаставак (на 13 месцы) перад партыйным кіраўніцтвам было растлумачана недахопамі ў працы бібліятэк і хат-чытален [3, арк. 476].

Зазначым, што культурна-асветныя ўстановы ствараліся ў асноўным у цэнтрах сельсаветаў і калгасаў. Таму адным з накірункаў працы з'яўлялася стварэнне ў калгасах і саўгасах бібліятэк-перасовак. Напрыклад, у 1949 г. у сельскай мясцовасці Віцебскай вобласці працавалі 853 бібліятэкі-перасоўкі (16313 экзэмпляраў кніг), чытачамі з'яўляліся 13018 чалавек [3, с. 31, арк. 592]. Разам з тым, у пастаноўцы бібліятэчнай справы пасля вайны заставалася шмат нявырашаных праблем. Існуючая ў сельскай мясцовасці сетка бібліятэк была нешматлікай і нездавальняюча забяспечвалася новай літаратурай. У канцы 1950 г. толькі 9% калгасаў рэспублікі мелі свае бібліятэкі, нават у шэрагу саўгасаў і МТС іх не было. Як сведчаць архіўныя дакументы, нездавальняюча праводзілася работа па стварэнні і росце фондаў калгасных бібліятэк у Маладзечанскай, Магілёўскай, Гродзенскай, Віцебскай абласцях. Напрыклад, у Докшыцкім раёне Маладзечанскай вобласці ў 1954 г. не было ніводнай

бібліятэкі з кніжным фондам у 300 экзэмпляраў [10]. Пэўную дапамогу сельскім установам культуры аказвалі бібліятэкі абласных і раённых цэнтраў. У іх адрас высылаліся рэкамендаваныя спісы літаратуры для правядзення мерапрыемстваў па актуальнай тэматыцы, у бібліятэкі выязджалі спецыялісты, якія праводзілі гутаркі аб захаванні і ўліку кніжнага фонду, рабоце з кнігай, аказвалі метадычную дапамогу [3, арк. 88].

Трэба адзначыць, што пры адсутнасці тэлебачання ў сельскай мясцовасці амаль адзінымі крыніцамі навін і падзей у свеце з'яўляліся газеты і часопісы. Да прыкладу, у 1946 г. кожная вясковая бібліятэка (у сярэднім) павінна была выпісваць 18 назваў і 18 экзэмпляраў газет на суму 641 руб. 20 кап., 15 назваў і 15 экзэмпляраў часопісаў на суму 420 руб. 60 кап. [3, арк. 328]. Пры гэтым спецыяльных сродкаў на выпіску перыядычнай літаратуры для культасветустаноў дзяржавай не адпускалася, а падпіска праводзілася за лік сродкаў, адпушчаных на набыццё літаратуры, што адмоўным чынам сказвалася на камплектаванні бібліятэк новымі кнігамі. У пасляваенныя гады дастаўка перыядычных выданняў у аддаленыя вёскі была настолькі дрэннай, што газет не атрымоўвалі нават агітатары і сельская інтэлігенцыя. У выніку, адсутнасць друкаванага слова ў сваю чаргу адмоўна ўплывала на стан палітмасавай і агітацыйнай работы сельскіх культурна-асветных устаноў. Як прыклад, можна прывесці радкі адной са справаздач аб арганізацыі работы з настаўнікамі ў 1945–1946 гг. у Суражскім раёне Віцебскай вобласці: «с начала учебного года мы не прослушали ни одной лекции», «газеты выписали, а получаем их один раз в три недели. Художественной литературы не видим. Изба-читальня почти не работает, а пойти почти некуда...» [3, с. 351, арк. 20].

Рэалізацыі творчых здольнасцей і практычных уменняў сельскіх жыхароў у сярэдзіне 40-х – пачатку 50-х гг. садзейнічалі раённыя і абласныя агляды мастацкай самадзейнасці. У 1946 г. у рэспубліцы ў вясковых самадзейных гуртках займалася 35 тыс. чалавек, якія актыўна ўдзельнічалі ў аглядах мастацкай самадзейнасці [3, арк. 527]. Аднак, у шэрагу рэгіёнаў стан мастацкай самадзейнасці не адпавядаў прад'яўляемым патрабаванням – нізкім было выканаўчае майстэрства ўдзельнікаў, да ўдзелу ў гуртках рэдка прыцягваліся калгаснікі старэйшага ўзросту, харавыя калектывы часта не мелі мужчынскіх галасоў; не вызначаліся багаццем выступленні ў жанравых адносінах, частка гурткоў стваралася толькі ў час чарговых аглядаў і прыпыняла працу адразу пасля іх. Тым не менш, да канца чацвёртай пяцігодкі ў клубных установах Міністэрства культуры БССР налічвалася 2627 драматычных гурткоў (28,3 тыс. удзельнікаў), музычных – 511 (4,1 тыс. чалавек), харавых – 2202 (36 тыс.), харэаграфічных – 1228 (11,2 тыс.) [3, арк. 527]. У значнай ступені самадзейная мастацкая творчасць была адной з найбольш даступных і дзейсных форм далучэння сельскіх жыхароў да мастацтва, павышэння іх культурнага ўзроўню, пашырэння магчымасцей для рэалізацыі іх здольнасцей.

Трэба адзначыць вельмі складаны грамадска-палітычны стан у пасляваенныя гады ў заходніх абласцях БССР. Частка насельніцтва тут не падтрымлівала Савецкую ўладу. Вынікам гэтага былі не толькі антысавецкія выступленні сялян супраць новага ладу жыцця, але і даволі стрыманыя адносіны да пераўтварэнняў у вёсцы. Патрэбна адзначыць, што працаваць культустановам у заходніх абласцях было вельмі складана і па прычыне дзейнасці шматлікіх узброеных бандфарміраванняў. У выніку складваліся негатыўныя адносіны сельскага насельніцтва да дзяржаўных мерапрыемстваў, а значыць, і да культасветустаноў. Захавалася шмат дакументаў, якія сведчаць аб нападах «бандыцкіх» груповак на ўстановы культуры, знішчэнні кніг, культінвентару, падпале культасветустаноў і, нават, фізічных расправах. Напрыклад, 1 красавіка 1944 г. у Лаздунскім сельсавеце

Свірскага раёна Маладзечанскай вобласці «бандыты» (так у тэксце) напалі на сельсавет, дзе знаходзіліся настаўнікі, якія праводзілі работу па прыцягненні моладзі ў камсамол. Ад выбуху гранаты быў паранены загадчык хаты-чытальні, інспектар раённага аддзела народнай адукацыі быў забіты [7, ф. 4629, воп. 3, с. 3, арк. 73]; у 1944 г. у в. Дайнова Гераненскага сельсавета Іўеўскага раёна гэтай вобласці забілі актывіста па падпісцы на пазыку [7, ф. 4629, воп. 4, с. 42, арк. 66].

Такім чынам, першая пасляваенная дзесяцігодка з'явілася важным этапам у гісторыі культурнага развіцця беларускай вёскі і калгаснага сялянства. У пасляваенныя гады культурна-асветная дзейнасць органаў масавай інфармацыі, народнай адукацыі і культуры павінна была дапамагчы вырашыць у першую чаргу галоўную праблему – аднавіць народную гаспадарку БССР і сельскую гаспадарку ў прыватнасці. Будаўніцтва метадам народнай ініцыятывы і дзяржаўныя асігнаванні спрыялі ўзвядзенню ў многіх раёнах будынкаў для культустаноў, колькасць якіх з кожным годам павялічвалася.

Аб станоўчай дынаміцы змяненняў наглядна сведчыць прыведзеная табліца [10, с. 1, арк. 16; с. 10, арк. 91]:

Табліца

Год	Колькасць хат-чытален	Колькасць сельскіх клубаў	Колькасць сельскіх дамоў культуры	Колькасць калгасных клубаў	Колькасць раённых дамоў культуры
1946	2513	–	–	148	152
1947	2552	58	–	183	161
1948	2451	118	170	432	167
1949	2498	106	197	962	172
1950	2519	181	197	1113	175
1951	2437	273	200	1174	175
1952	2231	482	224	1202	175
1953	2107	637	224	1266	175
1954	2943		224	1202	175

Поспехі былі б яшчэ больш уражлівымі, калі б адносіны мясцовага кіраўніцтва да дзейнасці культасветустаноў былі больш уважлівымі і канкрэтнымі. Развіццё культурна-масавай работы стрымлівалі дрэннае фінансаванне культасветустаноў, вельмі нізкі кваліфікацыйны ўзровень кадраў культработнікаў, частая іх змена, амаль поўная адсутнасць грамадскіх пачаткаў у дзейнасці ўстаноў культуры. Рэшткавы прынцып фінансавання культурна-асветных устаноў прыводзіў да таго, што ў беларускай вёсцы на працягу першага пасляваеннага дзесяцігоддзя не хапала самага неабходнага для развіцця культурнага ўзроўню сельскага насельніцтва – кніг, газет, часопісаў, радыёпрыёмнікаў, кінаапаратуры і інш. Тым не менш, працэсы аднаўлення культасветустаноў і ўдасканалення іх працы насілі адназначна скіраваны характар – завяршыць аднаўленне культурнай структуры пасляваеннай вёскі якасна і ў самы кароткі тэрмін.

ЛІТАРАТУРА

1. ***Энцыклапедыя гісторыі Беларусі***: у 6 т. – Т. 2. Беліцк-Гімн / Рэдкал.: ***Б.І. Сачанка*** (гал. рэд.) і інш. – Мн., 1994. – 537 с., арк. 434.
2. ***Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці*** (ДАБВ). Ф. 1, воп. 2, с. 196, арк. 2.
3. ***Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці*** (ДАВВ). Ф. 2806, воп. 1, с. 8, арк. 349.

4. ***Котаў А.І.*** Асаблівасці аднаўлення і развіцця культурна-асветных установ у пасляваеннай беларускай вёсцы (1945–1950 гг.) // Пытанні культуры і мастацтва Беларусі. Вып. 12. – Мн., 1999. – 168 с., арк. 118.
5. ***Дзяржаўны архіў Гомельскай вобласці*** (ДАГВ). Ф. 3329, воп. 1, с. 2, арк. 654.
6. ***Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці*** (ДАМгВ). Ф. 2312, воп. 1, с. 11, арк 75.
7. ***Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці*** (ДАМВ). Ф. 2397, воп. 1, с. 6, арк. 12.
8. ***Бяспалая М.А.*** «...а ногі ставяць на сядзенні» // Беларуская мінуўшчына, 1997, № 4. – С. 75.
9. ***Положение о государственном сельском клубе*** // Культурно-просветительная работа, 1946, № 3–4. – С. 50–61, арк. 3.
10. ***Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь*** (НАРБ). Ф. 974, воп. 2, с. 1, арк. 74.

SUMMARY

The cultural and educational work in Belarusian village in the first post-war decade is analysed in the article.

Поступила в редакцию 24.11.2005